

L'expedició catalana a Eivissa en el setè centenari del rei Jaume I

per Vicent Marí Costa

L'any 2008 es va commemorar l'«Any Rei Jaume I» amb motiu del vuitè centenari del naixement del monarca medieval. Com a totes les terres de llengua catalana, a Eivissa es desenvoluparen diverses activitats culturals –exposicions, conferències, publicacions– destinades a homenatjar la seva figura. Com és natural, el seu precedent immediat el trobam exactament cent anys enrere, el 1908, quan els homes d'aquell temps organitzaren els actes amb motiu del 700 aniversari. Un dels que tengué major repercussió entre els eivissencs, i que tot seguit evocam, va ser la visita a l'illa d'una expedició de cent deu excursionistes organitzada pel Centre Excursionista de Catalunya.

El Centre havia assumit l'encàrrec de l'organització i direcció d'una excursió marítima a les Illes Balears a iniciativa de la Comissió Municipal de Festes del Centenari. En l'itinerari, amb sortida al port de Barcelona, Eivissa es concebia com l'última escala. L'entitat s'havia constituït el 1891, fruit de la fusió de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i de l'Associació d'Excursions Catalana,¹ essent Antoni Rubió i Lluch el primer president. El Centre es convertia en el referent de l'excursionisme a la pe-

nínsula al tombant del segle. Ara bé, amb tot i la seva dedicació esportiva, el Centre va néixer com una entitat bàsicament cultural i patriòtica. En el context general regeneracionista, destacava l'afany dels intel·lectuals i professionals catalans en la seva acció de modernització nacional i el seu compromís en la tasca d'institucionalització, dos elements de llarga durada que assoliren la seva més plena formulació amb el noucentisme. Com assenyala el professor Jordi Casassas, el Centre va ser el banc de proves inicial de l'intervencionisme modernitzador dels intel·lectuals barcelonins.²

Sota la presidència de Cèsar August Torras, iniciada el 1902, s'anaren creant diferents seccions, que eren autèntics espais per on entraven a Catalunya els diferents corrents de coneixement que se servien a Europa.³

Els seus membres recorrien el territori amb una clara voluntat d'estudiar la geografia, la geologia, la botànica, l'art, la història, la literatura, els costums i les tradicions del país. La vessant de divulgació es complia amb l'organització de conferències i cursos de ciències aplicades a l'excursionisme impartides en els seus locals. Durant aquests anys, els

vincles que s'estableixen entre l'excursionisme que practicava el Centre i les iniciatives polítiques i culturals de caire catalanista demostren que la història del nacionalisme català no s'entén sense la tasca que portaren a terme les primeres entitats excursionistes.⁴

En aquest sentit, es fa evident que la vocació cultural i l'esperit catalanista de l'entitat va afavorir enormement la seva implicació en els actes de les festes del setè centenari. El febrer de 1908, el Centre comunicava als seus socis que es complia poder «festejar també aquella data gloriosa del naixement del més gran dels propulsors de la nostra Nacionalitat», i que mitjançant conferències i excursions per tots els indrets de la terra catalana «podrem veure i fer remarcar davant de tot un poble la grandesa de llur obra y la real y positiva existència d'aquest poble català enyoradís de grandeses que sempre perduraran en sa pensa, agermanades ab el record d'aquella alta personalitat del rei en Jaume I d'Aragó, comte de Barcelona, temença dels seus enemics, amorós ab els seus conciutadans, a qual ploma y a qual espasa tant deu la nostra avui renaixenta Catalunya».⁵

1. La creació el 1876 de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i de l'Associació d'Excursions Catalana, el 1878, s'insereix en el moviment de l'associacionisme català de finals del segle XIX, amb uns plantejaments influenciats per la Renaixença, de redreçament de la cultura i la societat catalana. La primera, a partir de principis del romanticisme, i la segona des d'una voluntat científicista (positivista).

2. J. CASASSAS YMBERT (2009). *La fàbrica de les idees. Política i cultura a la Catalunya del segle XX*. Barcelona: Editorial Afers, p. 86-91.

3. El 1904, la Secció de Folklore, la Secció d'Arquitectura i la Secció de Fotografia; el 1908, la Secció de Geologia i Geografia Física; el 1911, la Secció d'Arqueologia i Història.

4. A tall d'exemple, els locals de l'entitat, situats al carrer de Paradís de Barcelona, acolliren les reunions que tingueren lloc el 1906 i que l'any següent culminarien amb la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans, escenificada a la sala de juntes del Centre. Antoni Rubió i Lluch, que també ho havia sigut del Centre, en va ser el primer president. El 1911, l'IEC també es reorganitzà en seccions.

5. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 157 (any XVIII), Barcelona, febrer de 1908, p. 33.

Si bé el Centre havia visitat Mallorca amb anterioritat, l'excursió a les Illes Balears, projectada del 4 al 10 de juny del mateix any, suposava l'ocasió de visitar per primera vegada Menorca i Eivissa. Es feren càrrec de l'organització de l'expedició Cèsar August Torras i Josep Galbany i Parladé, president i vocal del Centre, respectivament, i Lluís Duran i Ventosa, regidor de l'Ajuntament de Barcelona i president de la Comissió Organitzadora del Centenari. La tasca va ser llarga i difícil. La convocatòria va suscitar molt entusiasme i molta gent va sol·licitar afegir-se a l'excursió, com ho demostra el fet que s'inscrivieren més persones de les que hi podien anar. El preu del passatge amb el vapor Balear, propietat de la naviliera *Compañía Isleña Marítima* i noliejat expressament per l'excursió, era de 200 pesetes, el de primera classe (amb camarot), i de 150 pessetes, el de segona. Comprenien els desembarcaments, la manutenció a bord i en els hotels, els carruatges, els guies i les visites.

Una vegada superats els obstacles, s'elaborà la llista definitiva de persones que havien de formar part de l'expedició. Al costat del president del Centre, hi havia representants de la Diputació provincial i l'Ajuntament de Barcelona, de l'Ajuntament de Tarragona i l'Ajuntament de Balaguer. Hi estaven representades les entitats més destacades del naixent nacionalisme, membres de la burgesia barcelonina del moment i premsa de Barcelona. Entre les entitats, hi havia la Unió Catalanista, la Lliga Regionalista, el Centre Nacionalista Republicà, l'Associació Nacionalista Catalana, el Consistori dels Jocs Florals, la Societat Econòmica d'Amics del País, l'Associació Artístico-Arqueològica Barcelonesa, l'Ateneu Barcelonès, la Societat Arqueològica Tarragonina, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, l'Orfeó Català, l'Institut d'Estudis

El vapor Balear, al port d'Eivissa (Fotografia: *La Il·lustració Catalana*, any VI, núm. 267, 12-07-08).

Catalans, el Foment del Treball Nacional, la Cambra de Comerç, la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat, el Centre Catalanista de Girona i sa Comarca, l'Ateneu del Districte Segon i del Districte Sisè, el Centre Excursionista de Lleida, el Centre Català de Sabadell, el Centre Excursionista de Manresa i Pla de Bages, l'Associació Catalanista d'Arenys de Mar, el Centre Autonomista d'Olot, l'Agrupació Catalanista Mercantil i l'Associació Catalana d'Estudiants. De les vicissituds del viatge en deixaren constància les cròniques enviades puntualment pels corresponents i publicades a *Diario de Barcelona*, *La veu de Catalunya*, *El Poble Català*, *La Publicidad*, *Correo Catalán*, *Las Noticias*, *El Noticiero Universal*, *El Diluvio*, *La Vanguardia* i *Il·lustració Catalana*. A més, durant el viatge s'afegiren a l'expedició periodistes de Mallorca, de *La Almudayna*, *La Gaceta de Mallorca*, *La Tarde* i *La Última Hora*.⁶

El vapor Balear, capitanejat per Jaume Estarella, va sortir de Barcelona el dia 4 de juny a les deu del matí en direcció a Tarragona i port natural de Salou, des d'on va partir Jaume I per a la conquesta de Mallorca. Anaren a la catedral de Tarragona per contemplar la seva

tomba. A la nit, continuaren el viatge cap a Menorca. Després de desembarcar al port de Maó, hi passaren un dia i visitaren els monuments megalítics. El dia 6 ja eren a Mallorca, per visitar les coves d'Artà i la població d'Alcúdia. El dia següent, des de la badia, resseguien la costa nord de l'illa. Tombaren l'illot de sa Dragonera i, en direcció sud, embocaren la badia de Palma. El dia 8 visitaren l'Ajuntament, la Catedral i llocs emblemàtics de la conquesta catalana de l'illa.

Finalment, l'expedició de cent deu excursionistes arribà al port d'Eivissa a les sis del matí del dia 9 de juny. La banda de música *La Armonía* sortí a rebre'ls fora el port a bord dels vaporets *Salinas* i *Constante* enmig del soroll eixordador de sirenes de les embarcacions, totes elles empavesades, que s'hi trobaven fondejades. Una gentada entusiasta, fent voleiar mocadors i barrets, omplia el moll, les muralles i els balcons, que lluien domassos i onejaven les banderes catalana i eivissenca. Se sentien visques i aclamacions unànimes i incessants a Eivissa i Catalunya. El Balear va atracar al costat del vapor Catalunya, a bord del qual hi havia les autoritats eivissenques. Una

6. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 165 (any XVIII), Barcelona, octubre de 1908, p. 290-292.

Rebuda al port d'Eivissa dels excursionistes catalans (Fotografia: *La Il·lustració Catalana*, any VI, núm. 267, 12-07-08).

passarel·la va unir els dos vapors i a bord del Balear hi varen pujar l'alcalde Ricard Gotarredona Hernández, regidors, els representants de totes les societats de l'illa i el vicari capitular Joan Marí Riera «Barber», amb la bandera d'Eivissa i la de la Societat Arqueològica Ebusitana. En el lloc del desembarcament, en un extrem de la plaça d'Antoni Riquer hi havia aixecat un arc guarnit amb fullatge, amb els escuts de Catalunya i Eivissa i la inscripció «Ben arribats».⁷ Una vegada desembarcats es dirigiren en comitiva a l'Ajuntament, on l'alcalde Gotarredona els va adreçar unes paraules de benvinguda i aprofità l'avinentsa per reclamar l'establiment d'una línia marítima directa entre Eivissa i Barcelona. Cèsar Antoni Torras va agrair l'acollida i també desitjà que la visita servís per estrènyer els llaços entre eivissencs i catalans. També prengueren la paraula Pere Galí Fragnet en nom de l'Ajunta-

ment de Barcelona, Bonaventura Plaja i Tapis en representació de la Diputació i Lluís Duran i Ventosa per la Comissió Organitzadora del Centenari; per part d'Eivissa ho feren el vicari capitular Joan «Barber», el regidor Bartomeu de Roselló i Tur i el president de la Societat de Socors Mutus Guillem Ramon Colomar. A continuació, els expedicionaris firmaren en un llibre disposat expressament per a l'ocasió.⁸ En acabat, es varen dirigir al Castell i, tot seguit, visitaren la Catedral, on després d'assistir a una missa, un jove Isidor Macabich i Llobet els mostrà la riquesa artística del temple. En el Museu Arqueològic d'Eivissa, constituït un any abans, el seu director Joan Roman i Calbet féu una explicació de les peces conservades. Eren el resultat dels treballs arqueològics realitzats a l'illa des de 1903, any de la creació de la Societat Arqueològica Ebusitana i de les primeres excavacions a la necròpolis del

puig des Molins dirigides per Artur Pérez-Cabrero. Tot just feia dos anys, el 1906, que Joan Roman havia publicat l'important estudi *Los nombres e importancia arqueológica de las islas Pithyusas*. Abans de visitar-la, continuaren el recorregut baixant pel carrer Major i, en passar per la capella de sant Ciriac, recordaren el lloc per on entraren les tropes catalanes dirigides per Guillem de Montgrí el vuit d'agost de 1235. Seguiren pel carrer de la Conquesta i sortiren del recinte emmurallat a través del portal Nou. Un vegada a la necròpolis, es van interessar pels treballs que s'hi realitzaven i s'admiraren de la transcendència de les troballes fetes en el jaciment.

A la tarda, hi havia organitzades tres excursions diferents i els excursionistes es varen dividir en grups. Un d'ells, format per una trentena de carros i guiat per la Societat Arqueològica Ebusitana, es dirigí a Sant Antoni de Portmany. Foren rebuts amb tots els honors pels veïns del poble, encapçalats per l'alcalde i el rector Joan Bonet Cardona, i una colla de nens de l'escola cantà un himne en honor als excursionistes. A continuació seguiren a peu el camí que els portà a la capella subterrània de Santa Agnès, descoberta un any abans. De retorn a Sant Antoni, presenciaren una demostració de ball pagès, abans d'emprendre el camí de tornada cap a Vila. Un segon grup, dirigit per Francesc Medina i Puig, realitzà l'excursió organitzada per la Cambra de Comerç a ses Salines, a bord del vapor *Salinas*, propietat de la *Compañía Salinera Española*. De la mà de Marià Riquer Aquenza, subdirector de la societat salinera, feren el recorregut que ofería el tren de vapor i copsaren la importància d'aquesta indústria en l'economia

7. El mateix dia 9 de juny, amb motiu de l'arribada de l'expedició a l'illa, apareixia publicat a *Diario de Ibiza* un article de Francesc Medina i Puig, escrit en català i amb la mateixa expressió com a títol, en el qual l'autor reivindicava enèrgicament la personalitat catalana d'Eivissa.

8. El llibre es conserva a l'Arxiu Històric Municipal d'Eivissa. El dia següent, el *Diario de Ibiza* publicà la relació dels noms, cognoms i representacions dels firmants. Però la llista completa de les persones que formaren part de l'expedició apareix en el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 165 (any XVIII), Barcelona, octubre de 1908, p. 290-292.

A l'esquerra, comitiva cap a Sant Antoni (Fotografia: *La Il·lustració Catalana*, any vi, núm. 267, 12-07-08). A dalt, ball pagès en aquesta població (Fotografia: Ramon Roig, *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, any XVIII, Barcelona, novembre de 1908, núm. 166).

de l'illa. El tercer grup, dirigit principalment per la Cambra Agrícola, va sortir a les tres de la tarda i anà a visitar ses Feixes de Vila i l'església parroquial de Nostra Senyora de Jesús, on tengueren l'oportunitat de contemplar el valuós retaule gòtic del segle XIV. Poc abans de les vuit, els excursionistes es reuniren per embarcar de nou en el Balear, i així emprendre l'últim viatge de l'excursió a les Illes Balears, el de tornada a Barcelona. Dies després, el 3 de juliol,

en el gran Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona es va celebrar l'acte complementari de l'excursió. Josep Galbany, un dels organitzadors de l'expedició, va llegir la seva detallada crònica de l'excursió publicada mesos després al *Butlletí del Centre*. També es projectaren nombroses vistes fotogràfiques obtingudes en el transcurs de l'excursió per Manuel Font i Torner i Alfred Gaza, en la seva majoria.

Històricament, situam la visita de l'expedició catalana a Eivissa en un context en el qual es reprenen les relacions entre Catalunya i les Illes i sovintegen les actuacions en comú. De fet, va servir per comprovar que en la societat eivissenca de principis del segle XX existia, en un grau més o menys intens, la consciència de compartir uns lligams culturals i històrics amb la resta de territoris de llengua catalana. En aquest sentit, es va convertir en un esdeveniment històric que va concebre la figura de Jaume I com l'element simbòlic, forjador de la identitat catalana. Dies després, se celebrava el Primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, dedicat precisament al rei Jaume I, amb la participació de Vicent Serra i Orvay i Isidor Macabich, qui presentà *Es feudalisme a Eivissa (Anotacions històriques)*, un dels seus primers treballs com a historiador. Pocs anys abans, el 1902, l'arquitecte i activista catalanista Lluís

Domènech i Montaner, la figura que millor personifica el moviment cultural, nacionalista i polític de la Catalunya del traspàs de segle, apuntava «*que els pobles conquerits i reorganitzats [Mallorca i València] de nou encara avui veneren com a pare el conqueridor Jaume I*». Ho atribuïa al fet que, des d'un bon començament, sota el seu regnat es posaren en funcionament noves institucions dotades de les lleis més avançades del seu temps, i que per això «*els valencians i els mallorquins encara avui se n'enorgulleixen, i les reputen per superiors a les que tingueren fins aquells temps els pobladors de Catalunya i Aragó que els donaren l'ésser*».⁹

Com argumenta el filòleg Isidor Marí, se superaren els moments crítics del passat i es manifestà de nou la percepció que l'esdeveniment de la conquesta posseïa un caràcter clarament fundacional, el qual ha perdurat en la memòria col·lectiva fins a l'actualitat.¹⁰

La Cúria, el dia de l'excursió catalana a Dalt Vila (Fotografia: *La Il·lustració Catalana*, any vi, núm. 267, 12-07-08).

9. LL. DOMÈNECH I MONTANER: «La qüestió catalana», article a la revista de Madrid *La Lectura*, gener del 1902, publicat en DOMÈNECH I MONTANER, *Escrips polítics i culturals 1875-1922*, p. 122.

10. «Jaume I i el nostre lloc en el món». Conferència pronunciada, el 16 de maig de 2008, a Can Botino amb motiu de les Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a les Pitiüses, en el marc de les celebracions de l'Any Jaume I.

Així, és ben present el poema de benvinguda *Als excursionistes catalans (Salutació)*, escrit pel polític, periodista i literat Felip Curtoys i Valls, i publicat a *Diario de Ibiza* el mateix dia de l'arribada de l'expedició. D'aquest, són sobradament coneguts els versos que diuen «*Eivissa, petit bocí / de la terra catalana / que arrancà la tramuntana / i enmig de la mar flori*», els quals expressen bellament l'emoció que en aquelles dates sentiren els eivissencs vers la visita a l'illa dels germans catalans.

Per altra banda, la normalització de les relacions entre Eivissa i Catalunya passava pel restabliment d'una línia marítima directa entre el port d'Eivissa i el de Barcelona. El Niny, el primer vapor eivissenc de la naviliera Wallys i Cía, propietat dels germans Joan i Ignasi Wallis Llobet, havia inaugurat el servei l'any 1886. La cobrí amb una freqüència quinzenal fins

al 1888, i des d'aleshores funcionà amb intermitència fins al 1910, any en què se suprimí. La reivindi-

Normalitzar les relacions entre Eivissa i Catalunya passava pel restabliment d'una línia marítima directa entre Eivissa i Barcelona

cació agafà un nou impuls amb l'arribada dels expedicionaris catalans, a qui els representants eivissencs van transmetre la necessitat de l'enllaç, sense haver de fer escala al port de Palma, i dels beneficis que suposaria per a l'illa. El Centre Excursionista de Catalunya donà suport a les gestions i

l'Ajuntament de Barcelona es va comprometre a elevar la petició al ministeri de Foment perquè s'incloués en el nou pla de comunicacions marítimes. Després de molts entrebancs, es va concedir a la *Compañía Isleña Marítima* una subvenció de 25.000 pessetes anuals destinada a cobrir el servei. Finalment, el dia 1 de gener de 1911 s'inaugurava la línia marítima directa i setmanal que enllaçaria el port d'Eivissa amb el de Barcelona. A bord del vapor Balear, hi viatjà una destacada representació eivissenca, encapçalada per l'alcalde d'Eivissa Miquel Marí Pol, qui va voler agrair a les entitats catalanes el suport a l'aspiració i l'èxit aconseguit. La primera conseqüència, sens dubte, es va produir a finals del mes de febrer d'aquell mateix any, quan es va constituir oficialment la Colònia Eivissenca de Barcelona, amb Salvador Quetglas Ramon com a primer president de la societat. ■

**"SA
NOS
TRA"**

CAIXA DE BALEARS